

СЛОВО

Просвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Київ, 23 жовтня. Ні фальсифікаціям!

Сьогодні в номері:

На порозі вибору

стор. 2—3

Арія московського гостя

стор. 6

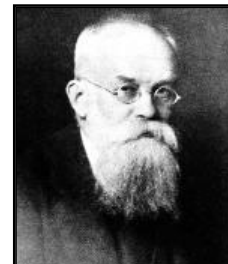
З ким ви, майстри пера?

стор. 7

Тема номера: ТАТО

стор. 8—9

Актуальний Михайло Грушевський

стор. 10

«То твій, сину, батько»

Батьки і діти

стор. 12

Ставка більша за честь?

стор. 14

Життя на колесах

стор. 15

ЗІ ЩОДЕННИКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Ви відчуваєте, яким в'язким став повітряний простір? І це — восени, коли сама природа потребує визначеності й прозорості, коли осідає намул під течією ріки і виокреслюється сутність кожного дерева.

Страх, котрий зумисне нагнітається владою протягом останніх місяців, почав набирати загрозливих сюжетів: провокацій, інсинуацій, обшуків, перевірок, фальсифікацій. Інформаційний простір, залежний від влади, просякнутий духом погроз і залякувань; дух законів і Конституції вигнано з громадянського життя.

Терор, яким лякали українське суспільство, став явним тої миті, коли на мерівську плитку і зелені газони біля ЦВК пролилася кров мирних українських громадян, що вийшли протестувати проти фальсифікацій і на підтримку чесних виборів з єдиною вимогою: просимо дотримуватися законів демократичного суспільства!

Власне, нав'язлива тінь терору над Україною кружляла давно. Спочатку це був моральний терор. Влада демонструвала своїм громадянам безпринципність, зневагу до пересічного українця, нехтування тими віковими традиціями, що склалися в Україні: не глумися над чужим нещастям, не говори злого, не заздри, не кради, не забирай хліба зі слабких рук. Усі ці заповіді були порушені грубо й водночас: ціни, попри будь-які обіцянки та урядове відкупне, різко ростуть. Подивіться уважно на очі та обличчя пенсіонерів на базарах та в магазинах: це безсонні очі, які ночами намагаються вчитати на стелі відповідь на єдине питання «Як вижити?».

Моральний терор невмолно перетворився на психологічний: поглинає, скільки довкола людей невірноважених, загнаних у кут; самоцінність життя руйнується, зростає побутова агресія нещасної людини проти так само нещасних людей. Соціальний терор влади проти свого народу очевидний: незчисленні погрози позбавити заробітку, місця роботи, не продати вугіл-

ля, не виорати городу ставлять громадян на межу існування.

Штучне нагнітання протистоянь, залучення для цього міліції та всіляких псевдоохоронних угруповань позбавляє людей будь-якої громадянської захищеності. Якщо до нинішніх українських подій ми знали про білий і червоний терор на українській землі, то віднині наша історія напевно зафіксує «терор беспределу», — терор тих, хто поза законом і над законами. Натравлювання, обривування, шантаж, свавілля, звинувачення в націоналізмі, антисемітизмі, оцінка людей як бидла, тупого охлосу — не лише допускається, а вже є узвичаєним ставленням до українців. Перегляньте бодай піврічні підшивки наймасовіших «русько-українських» та «русских в Украине» газет, і ви побачите нав'язливу хроніку убивств, самогубств, збочень, нищості, — свідчень начебто другосортності наших громадян, а ще висміювання всього того, що тримає націю впродовж тисячоліть, навіювання сумнівів і глузливого тону щодо державності та незалежності України.

Що свідчить про терор політичний? Те, що реальними противниками влади, яка декларує стабільність та неспинність демократичних процесів, стали громадяни, які прагнуть змін на краще собі та своїй країні.

Росія — наш північний сусід, де тероризм уже давно є реалією повсякденного життя, дестабілізуючою складовою, стає — з волі гаранта Основного закону — начебто гарантом наших демократичних свобод. І вже тисячі російських політологів та іміджмейкерів, оплачених владою, мають вплинути не лише на наш вибір, але, здається, й на наше самоусвідомлення, нашу самоідентифікацію, аж до того, що Президент України буде призначений, як один із російських губернаторів, самим В. Путіним, а корумпована влада отримає індульгенції на безкарність. Якщо так трапиться, то захищати життя і свободи українського народу буде нікому. Наша промисловість, наша земля стануть власністю російських магнатів, наша мова і культура стануть суржилом російської, а всі ми — сировинним та біологічним матеріалом, здобутим іншою держа-

вою як контрибуція в результаті міжнародного терору.

23 жовтня 2002 року терористи-смертники захопили театральний центр на Дубровці. Московські владці відповіли їм газавим штурмом, за двадцять хвилин перетворивши «Норд-Ост» у театр смерті власних громадян. Всі, хто постраждав, усі, хто виправдав дії службовців, не отримали ні компенсацій, ні вибачень, ні звичайного співчуття від російського уряду та президента.

Через два роки плюс три дні Володимир Путін прибуває в Україну, аби здійснити пряме втручання у вибір нашого народу, з гуцці якого вже начебто прозвучало запитання: «А за кого б проголосували ви, аби були громадянином України?» Відомо ж, за кого. За того, що знову проголосить шлях від подвійного громадянства до подвійного ярма...

Офіційна версія візиту Президента Росії — 60-річчя визволення нашої Вітчизни від фашистського чобота в Другій світовій війні. 65 років тому Україна стала великим полем битви між Сталіним і Гітлером, лиховісним театром смерті, що проковтнув мільйони життів, понівечив десятки мільйонів родин. Нині комусь дуже хочеться, аби Україна стала полем битви між Сходом і Заходом, незважаючи на потреби та інтереси українського народу. Здається, Росія знову хоче виграти за рахунок української крові, аби потім знову оголосити нас «меншими братами», а то й «нацією поліцаїв» (так було!) на святі своєї перемоги...

Влада багато чого врахувала, нависвши над нашими головами тінь терору. Не врахувала лише одного: терор ставить людину сам на сам перед вибором. Отже, наші вибори, якими так перейняті Схід і Захід, вже не вибори, а вибір. І коли людина зайде в кабінку для голосування, вона залишиться віч на віч не лише з бюлетенем, але й зі своєю совістю, зі своєю історичною та генетичною пам'яттю, зі своєю кров'ю, зі своїм зашуганим, застраханим, загнаним владою повсякденням. А правда і праведний гнів сильніші будь-якого терору. Будьмо самими собою! Будьмо, українці!

Любов ГОЛОТА

Закінчення. Початок у ч. 13

«ПРОШУ НЕ РОБИТИ МЕНЕ БАНКІРОМ»

Грушевський виїхав до Чехії з дипломатичним паспортом, маючи від ЦК УПСР мізерну суму — понад мільйон гривень. У грудні 1919 р. він передав 25 тис. франків на утримання журналу «Europe Orientale», а також на придбання літератури для майбутнього Українського соціологічного інституту, проект якого вже мав 12 грудня. «Щодо способів фінансування нашої роботи за кордоном, — писав Михайло Сергійович 25 грудня Чечелю, — я сподіваюсь порадитись з Вами і Шрагом, коли Ви приїдете сюди» (до Берліна — В. М.). У березні 1929 р. Грушевський звітував Чечелю про те, що передав на українські видання в Празі 100 тис. чеських крон. Майже в кожному листі йшлося про фінансові справи, про кошторис видання «Боротися — поборете», про підтримку його особистих видань, про ілюстрації до «Історії України», про гроші на залізничні квитки. Він одержував кошти від українських громад США, від українських кооператорів, а також від фізичних осіб. Виконувати функції фінансового посередника, судячи з листування, йому не дуже подобалося. «Поручення Ваше про гроші для Толмачова, — посилаючись на «добрий гумор» Чечеля, зазначав Грушевський у березні 1920 р., — виконав (неприємне, але виконав). Прошу не робити мене «банкіром». Але уникнути ролі фінансового агента йому не вдалося. Кооперативна спілка «Дніпросоюз» прийняла від Грушевського чек у гривнях, що дозволило йому скласти кошторис друку власних книг, типографічне оздоблення яких нагадувало «приблизно як твори Винниченка». Зауважу, що Володимир Кирилович свого часу передав «Дніпросоюзу» в Харкові 90 000 німецьких марок і 20 000 «думських рублів», а в Празі одержав 25 000 чеських крон та 20 000 німецьких марок, які використав на потреби партії та друковані видання. 20 червня 1920 р., перебуваючи у Празі, Грушевський писав Чечелю про «порозуміння з Винниченком». А 22 червня 1920 р., звітуючись про надходження грошей від «Дніпросоюзу», зазначив: «Далі, я дістаю сьогодні листа від п. Ольги Кобилянської, де вона, повідомляючи про ордері 4000 лей, просить, щоб 20 000 австрійських крон асигнували їй «Лігою українських письменників» у Відні, котрих вона досі не одержала». Слідкував за курсом валют, передав 5 серпня 1920 р. чек на 25 000 франків.

18 вересня 1920 р. Грушевський написав листа Чечелю, а наступного лише через рік — 29 листопада 1921 р. Пауза зумовлена декількома обставинами: по-перше, 9 вересня 1920 р. Михайло Сергійович інформував Чечеля, що приїде до Відня «коло 25-го і мабуть на довго», відтак могли спілкуватися без листування, по-друге, влітку 1921 р. Чечель відвідав Україну, бачився з О. Шумським, Д. Мануїльським, Х. Раковським.

У грудні 1921 р. «банкір» Грушевський писав Чечелю: «Не везе мені! Тільки що зібрався «спочивати», як принесли газети звістку про новий закон валютний». Маючи дипломатичний паспорт, Михайло Сергійович звертався офіційно до банківських структур. Зокрема 28 грудня 1921 р. він писав заяву німецькому мовою до Віденського банку про перерахування коштів на рахунок Чечеля. Таких фінансових документів декілька. Збереглися в архівному фонді й візитки Грушевського французькою мовою, де було зазначено дослівно: «President du Parlement d'Ukraine». Все-таки президент, а історики сперечаються про доцільність використання посади «президент», мовляв, він був лише головою УЦР. Президент Грушевський виконував обов'язки фінінспектора й касира УПСР, хви-

лювався, коли валютний курс знецінював партійні заощадження, гнівався на податкову службу Австрії, бо «мав велику одразу до австрійських податкових процедур ще зі Львова». 27 грудня 1921 р. пише Чечелю: «Сердечно дякую за клопіт. Було б добре закрити рахунок у W.B.V. (Wiener Bank Verein — В. М.)». Відчувалося, що роль банкіра йому явно остогидла.

У записнику Чечеля збереглися оригінальні нотатки про рахунки Грушевського. Так, восени 1921 р. Микола Флорович зафіксував: «Рах. Груш. Silberdind — к. 70, Хліб. Укр. — 40, Оправ. Іст. — 36. Видання книжок у Відні. Ціни на 1 липня. Набір 1 акр. — 32 стор. к. 1.500, друк 1000 примірників 1.250». Отже, судячи з його нотаток, Грушевський витрачав кошти переважно на друк книг. 5 березня 1921 р. Чечель записав: «Рахунок М. С. Грушевського. Прибуток. Одержано паперу від Чечеля 1000 кг, 40 к, А. К. — 40000, одержано чек фран. — 5000; Видаток. черв. 1920 — видано під розписку через Штефана Чечеля на 5000, 18.VII. вислано через банк Чечелю — 8000». Грушевський чекав грошових переказів на рахунки видавництва,

де виходили його книги, тому в його листі від 4 січня 1922 р. знаходимо таке: «Ситуація доволі неприємна, бо не мав чим заплатити на рахунки. Ждучи грошей, не відписував на Ваші листи». Вони надійшли незабаром. «Вчора одержав сто тисяч, — з полегшенням зазначив Михайло Сергійович 10 січня, — дякую за труд. Помічнику прошу дати ще 30 тисяч». «Помічником» були спонсори («Дніпросоюз», українці США), а не якась конкретна особа.

«ЩО ЧУТИ З УКРАЇНИ І КИЄВА»

У кожному листі Грушевського виринала туга за Україною. Він прагнув вичерпної інформації про соціально-економічну та політичну ситуацію, запитуючи Чечеля: «Чи правда про Мор у большевиків». Політемігранти, у тому числі й Михайло Сергійович, сподіялися на те, що голод та економічна руїна спричинять черговий соціальний вибух в Україні. Його цікавила доля санітарного потягу «Червоного Хреста», відправленого в Україну. Комунікативний зв'язок із Європою був нестабільним, а зарубіжна преса переймалася власними справами, інформуючи, головним чином, про події в Росії. 4 березня 1920 р. Грушевський пише: «Дорогий товаришу! Виїхавши з Праги, я не мав більше відомостей про ситуацію в Україні і наслідки наших розмов з Кримчаком. Необхідно, що хтось таки поїхав навідатися з ним». Хто такий «Кримчак» — невідомо. У записній книжці Чечеля, яка також долучена до його архівної справи, є перелік прізвищ українських політиків та їхніх псевдонімів. Ні О. Жуківський (Дачник), ні Шаповал (Чорномор), ні М. Шарг (Високий),

ні І. Мазепа (Старий), ні М. Порш (Глагол), ні Винниченко (Де), ні Петлюра (Бігун) не могли бути «Кримчаком», хоча можна допустити, враховуючи свіжі новини з України, що ним міг бути саме Володимир Кирилович. Конспіративні клички та назви мали історичні особи, партії, держави: Бакалея (КП(б)У), Вугілля (Українська Комуністична партія), Ведмідь (Москва), Доктор (Раковський), Гастролер (Мануїльський), Коровинець (Чечель), Кооператор (ІІІ Інтернаціонал), Сторого (Шумський), Сергій (Грушевський), Хліб (Україна), Збіжжя (УПСР), Калмик (Ленін), Комісіонер (Литвинов), Крамар (Затонський), Кубанський (Христюк), Сукно (Польща), Хрін (РКП(б)). Ними користувалися лідери українських партій, листуючись між собою, але почасти називали конкретні прізвища. Грушевський відкрито згадує у своїх листах Шрага, Шаповала, Винниченка, Лозинського, Чечеля та інших.

Упродовж другої половини 1919 р. в листах Грушевського знаходимо прохання такого характеру: «Які відомості з краю?»; «Коли можете що написати про Україну, не відмовте»; «Які Ваші відомості з України, подавайте якомога частіше листи»; «Убийствено, що з України нічого не знаємо. Прошу мені частіше писати». У 1920—1922 рр., переймаючись науковою роботою і виданнями власних праць, написанням статей до періодичних видань, а також знаючи про ситуацію в Україні від Винниченка, Чечеля і Д. Кудрі, Михайло Сергійович ви-

повідає. Нічого нема! Жах, злочинства, апатія, спекуляція, шантаж, голод, холод. Поголовна ненависть проти влади і проти тих чесних, що сміють наближатись до неї, говорити з нею, прикривати її своїм чесним іменем. Ніякого соціалізму нема. Міста — руїна.

Села. В селах все є: свої школи, гімназії, інженери, спеціалісти, господарство. Село — неприступна фортеця. Туди хтось може потрапити лише через протекцію українця якогось. Національна свідомість росте буйно вгору. Робітництво також розбіглося на села і спекулює як посередник між містом і селом. Власть вся в руках жидів, яких мінімум 70 % в складі влади. Ніяких рад нема. Виключно особиста влада». Глибоко зворушений бесідою з Винниченком, якого в УСРР призначили заступником голови Раднаркому та наркомом Закордонних справ, Микита Шаповал передав особисті враження Володимира Кириловича від побаченого. Національна свідомість селян тоді справді стрибнула «вгору», але не від осягнення національної ідеї державотворення чи захисту УНР, а як форма спротиву окупантам, протистояння виснажливим діям продзагонів, економічному визиску у вигляді продрозверстки. Школи не діяли, бо діти пухли від голоду, а значна частина сільських учителів пристала до повстанських загонів. Спілкуючись із ним, Шаповал так передає у листі до Чечеля від 4 жовтня 1920 р. політичну ситуацію в Україні після повернення звідти Винниченка: «Виїхати уда-

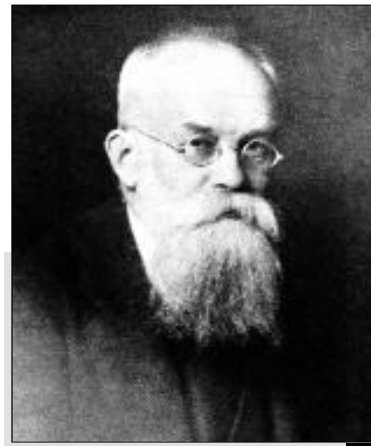
чала надії на друге пришестя, тому закликала національно-патріотичні сили: «Боротися — поборете». Військово-політичні угруповання в Україні, особливо повстанські загоны селян та інтелігенції, які віч-на-віч опинилися з окупантами, мабуть, не почули цього риторичного гасла. Вони не сподівалися на месіанську місію унеерівських лідерів. Боротьба мала місцеве значення — у селах, повітах, губернії.

Ідея заснування тематичного видання зародилася ще в 1919 р., але організаційного оформлення почала набувати влітку 1920 р. Так, 17 липня в листі до Чечеля Грушевський зауважив: «Збірник надумали «Боротися — Поборете» 40 с.». Назву запропонував Шаповал, бо М. Шарг волів іншої — «Український соціаліст-революціонер». Мотиви його заснування знаходимо в листі М. Шрага до Чечеля 11 липня 1920 р.: «По «зрілих розмишленнях», Микита Юхимович, Микола Пилипович та я прийшли тут до висновку, що поря нам нарешті повніше показати свою фізіономію як партії, видати для того журнал. 10. VII. 20 р. лист спинився, бо суди над іхали Міцок, а на другий день Мих. Серг. та Жуковский, з якими і відбули тут нараду, між іншим, і на журнальну тему. Вирішили №1 вже тепер, с. 40. Зміст. 1. Стаття Мик. Юх. 2. Статтю Мих. Серг. про завдання партії, (стор. 16 з неї), яку він вислав зараз же, УПСР як селянської партії». Боролися пером і закликами, які не чули в Україні, але «Боротися — Поборете» став друкованим органом За-

УПСР, котрий вивиків. теся — Поборетисав статті та

дав матеріал до третього випуску статтю «На село». З великим зацікавленням вони звернулися до українських селян, але що могли запропонувати хліборобам: соціалістичні бандуристи, знеособлені філварки, селян колективістів-утопістів, яких позбавили б приватної власності? Українські есери заблукали між двох сосен: вимріяної, а не реалістичної національної ідеї (місцева комуністична партія, українська радянська держава, «диктатура трудового народу, самостійна українська радянська республіка) та більшовицькою доктриною соціалізму. Ідеологічна риторика українських лідерів була просякнута «кокетуванням з комунізмом» (так оцінює Шаповал деякі висловлювання Шрага), теоретичною грою в народництво.

Від співставлення листів Грушевського, Шаповала, Шрага, Жуковського стає почасти сумно. Вони дуже рівно реагували на критику. Так, 15 листопада 1920 р. Шаповал був радий з того, що Грушевський запропонував до № 5 «Боротися — Поборете» помістити статтю «Соціалістичний світогляд М. П. Драгоманова», але обурився, коли экс-голова УЦР розкритикував його пропозицію «об'єднання всіх українських партій КП(б)У, боротьбистів, УКП, селянську спілку». Грушевський зауважив гарячкуватому Шаповалу, що він «піддався після враження тієї душевної драми, яку привіз Винниченко. На емоції не можна робити висновків». Виявляється, що Грушевський визнає повстання проти гетьмана П. Скоропадського — «найтемнішим місцем в історії революції». Складається дивне враження: лідери українських партій «боролися» між собою і «побороли» дуже хитку політичну основу української державності, остаточно зруйновану згодою гарматами Муравйова і шаблями Миколи Щорса. Доля подарувала у березні 1917 р. Україні історичний шанс стати європейською державою, але українське суспільство виявилось невідготовленим, а політики — надто ліберальними, перебуваючи в полоні соціалістичних ідей напівбільшовицького ґатунку.

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: НЕВІДОМІ ЛИСТИ ПЕРШОГО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

